

Uşak Halısı ve Kilimi Örnekleminde İpliğin Desene Dönüşümünün Hikâyesi

Story of the Transformation of Yarn into Pattern in the Case
of Uşak Carpet and Rug

Serpil Yayman*

Öz

Toplumların tarihleri boyunca biçimlendirdikleri inanış, yaşam biçimi, değer ve sanat algılarının ve olgularının birer göstergesi olarak beliren başlıca maddi ve görsel kültürel ürünler arasında halı ve kilimler de önemli yer tutmaktadır. Geniş ve zengin Türk maddi kültürel üretim olguları içinde özellikle halı ve kilim alanında ilk akla gelen yörelerden biri de Uşak'tır. Genelde maddi ve görsel kültür ürünleri ile özde halı ve kilimlerin üretim, tüketim ve paylaşım süreçlerindeki tutumlar, yöntemler, bunların üzerindeki motifler ve kullanılan renkler her topluma, kültüre ve yöreye göre değişim gösterebilmektedir. Çalışmaya konu edilen Uşak halısını diğer örneklerinden ayıran en önemli özelliğinin ise Uşak'ta yetişen Karagöz koyununun yününden elde edilen ve halının daha dayanıklı olmasını sağlayan yün iplik ve bu iplikle atılan "Türk düğümü" olarak adlandırılan düğüm şekli olduğunu belirtmek mümkündür. Dokuma tekniğindeki kalite ve desenlerindeki özgünlük, Uşak halı ve

Geliş tarihi (Received): 13-06-2024 Kabul tarihi (Accepted): 10-10-2024

* Doç. Dr. Uşak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü. Uşak-Türkiye/Assoc. Prof. Dr., Uşak University Faculty of Fine Arts Painting Department. serpil.yayman@usak.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-8966-9119

kilimini diğer yörelerdeki örneklerinden ayıran diğer belirgin özellikleridir. Uşak halı ve kilimleri, diğer pek çok maddi kültür ürünü gibi toplumun gelenekleriyle, görenekleriyle ve yaşam biçimleriyle şekillenen, sosyokültürel etkileşimler sonucunda ortaya çıkan maddi ve görsel kültür unsurlarıdır. Bu bakımdan Uşak halı ve kilimleri, tarihsel süreçteki kültürel bir oluşumla birlikte, türlü değişim ve dönüşümlerin tanıklığını günümüze kadar getirmesi bakımından da dikkat çekici kültürel olgulardır. Makalede, Uşak halı ve kilimlerinin üretim aşamasında ipliğin nasıl desene dönüştüğü ve bu dönüşüm sırasında kullanılan teknikleri inceledim. Kullanılan malzemeleri ve yöresel motifleri, geleneksel özelliklerini ön planda tutarak anlattım. Ayrıca, Uşak halı ve kiliminin gelecek nesillere aktarılmasında kültürel değerlere yönelik ilginin artırılabilmesi için çağdaş tasarım örneklerinde güzel sanatlar eğitimi çerçevesinde önerilerde bulundum. Böylece çalışma aracılığıyla, Uşak halı ve kilimlerinin yeniden tasarlanması süreçlerinde dikkat edilecek hususlara ve özellikle geleneksel estetik ve kültürel değerlerin ön plana çıkartılmalarına yönelik görüş ve önerilerimi paylaştım.

Anahtar sözcükler: *gelenek, Uşak halısı ve kilimi, iplik, desen*

Abstract

Carpets and rugs have an important place among the main material and visual cultural products that indicate the beliefs, lifestyles, values, and art perceptions and phenomena shaped by the societies throughout their history. Uşak is one of the first regions that comes to mind in the field of carpets and rugs among the wide and rich Turkish material cultural production phenomena. Society-based, cultural, and regional differences may be observed in the attitudes, methods, motifs, and colors used in the production, consumption, and sharing processes of material and visual cultural products in general and carpets and rugs. It can be stated that the most important feature that distinguishes the Uşak carpet – which is the main subject of the study - from other examples is the wool yarn obtained from the wool of Karagöz sheep raised in Uşak, which makes the carpet more durable, and the knot shape called “Turkish knot” tied with this yarn. The quality of the weaving technique and the originality of the patterns are other distinctive features of Uşak carpets and rugs that distinguish them from their counterparts produced in other regions. Uşak carpets and rugs, like many other material culture products, are the elements of material and visual culture that are shaped by the traditions, customs, and lifestyles of the society and emerged as a result of sociocultural interactions. In this respect, Uşak carpets and rugs are remarkable cultural phenomena in terms of bringing the traces of various historical changes and transformations to the present day through a cultural formation in the historical process. In the article, I have examined how the yarn turns into patterns during the production phase of Uşak carpets and rugs and the techniques used during this transformation. I have explained the selected materials and the local motifs by focusing on their traditional features. I have also made suggestions for fine arts education in contemporary design examples to increase the interest in cultural values while transferring Uşak

carpets and rugs to future generations. Thus, through this study, I have shared my opinions and suggestions on the issues to be considered in the redesign processes of Uşak carpets and rugs especially on bringing traditional aesthetic and cultural values to the forefront.

Keywords: *tradition, Uşak carpet and rug, yarn, pattern*

Extended summary

Traditional handicrafts and the various phenomena formed in this context are crucial in terms of cultural continuity in the context of the formation and transmission processes of social and cultural values. These arts, which are structured in accordance with certain values and commonalities within traditional culture, and the productions formed within this framework also constitute remarkable examples of the transfer of knowledge and culture from generation to generation as heritage. Traditional arts and the products created in this field, which are based on human reality and needs in various social and cultural contexts, are significant indicators providing information about societies, cultures, and their characteristics. In this respect, traditional handicrafts play important roles not only for their functional and material qualities but also for their sociocultural, intangible, historical, and aesthetic values.

It is known that cultural values and the material and visual cultural phenomena shaped by them differ according to region, and Uşak, which has a rich history in terms of carpet and rug production, has an important position in the protection of tangible and constituent cultural heritage, especially with its carpets and rugs. As is the case for many traditional production and consumption activities, traditional carpet and rug-weaving arts have faced the danger of being forgotten in modern societies with the rapid increase in industrialization. In this century, interest in traditional handicrafts has decreased with modernization, and machine-made carpets and rugs have started to replace the traditional ones. This has led to a rapid loss of traditional knowledge and the volume of production that goes with it. The negative impact of this development has been observed not only in the Uşak region but also in the traditional handwoven arts in other regions of Anatolia. From this perspective, it should be stated that Uşak carpets and rugs stand out as an important example of the representation and preservation of local cultural identity.

The presence of a texture integrated with traditional knowledge and experience is observed in the process of weaving Uşak carpets and rugs, from the very first step of placing the yarns on the loom in a specific way to all stages of production. The most important material of Uşak carpets and rugs is wool yarn obtained from the wool of Karagöz sheep raised in the Uşak region. The main reason for preferring wool yarn is due to its durable structure. In traditional production methods, sheep wool is sheared twice a year, in spring and fall, and every stage of the production of yarn made from this sheep wool is carried out with great care. The washed wool is spun with a tool called “kirman”, after which the dyeing process begins. Dyeing is carried out with natural dyes obtained from plants. These dyes, which are healthier and more environmentally friendly than chemical ones, give the carpet a unique color and brightness.

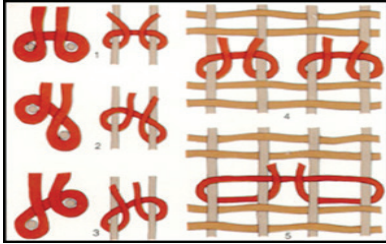
A deep cultural meaning lies in each of the motifs in Uşak carpets and rugs obtained through these methods. These motifs often contain messages reflecting nature, beliefs and people's daily lives. One of the most striking features of Uşak carpets and rugs is the frequent use of geometric patterns and their symmetrical arrangement. Since each of these motifs carries certain meanings, these patterns are used as a means of communication among the people. These motifs are integrated with various beliefs, daily life, and aesthetic elements and turned into a form of communication and thus passed down from generation to generation. Thus, these motifs both contribute to the spread of knowledge and cultural accumulation in society and ensure that this contribution is realized within the context of intergenerational knowledge transfer. With all these features, it should be noted in current conditions that it is a must to protect Uşak carpets and rugs in terms of aesthetic and cultural heritage, just like many traditional elements that are in danger of disappearing or losing the traditional texture of their foundations through changes and transformations.

The preservation of knowledge and its transfer to future generations is of great importance in terms of transferring and sustaining tradition to future generations. In this research, which deals with Uşak carpets and rugs as one of the remarkable examples of this knowledge and production, I have examined Uşak carpets and rugs within the framework of their stages from yarn production to pattern transformation. I have analyzed in detail how the yarn is transformed into patterns in the production process of Uşak carpets and rugs. In the study, I have evaluated this subject within a comprehensive framework, starting from the production process of the yarn to the techniques used during weaving and the meanings of the motifs. The current sociocultural and technological developments indicate that traditional yarn production and weaving techniques should be preserved and kept alive, as is the case for many intangible and tangible traditional cultural values. In this framework, I have put emphasis on the problems encountered today in the context of the techniques, patterns, and yarn production stages used in Uşak carpets and rugs and on the main issues regarding their sustainability, and I have focused on the difficulties in transferring this tradition to younger generations and what can be done for this purpose.

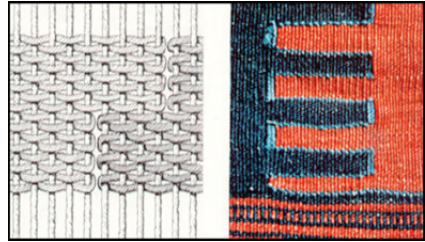
By taking into consideration the deep historical and cultural meanings of the traditional patterns used in carpets and rugs in the Uşak region, I have discussed what kind of studies can be carried out for Uşak carpets and rugs to find a place in the modern world by making evaluations on how the meanings of the patterns can be revealed and how this craft can be passed on to future generations. I have evaluated how traditional methods can be integrated with modern designs, and how the craft can be passed on to new generations. Apart from the academic publications and various documents on carpet and rug patterns, I have also carried out comprehensive and holistic evaluations on the subject through interviews and observations conducted with local weavers in the regions of Uşak where carpet and rug weaving is carried out, and through information obtained from experts about the production process of yarn, dyeing techniques and weaving stages. I have aimed to contribute to the research field focusing on this subject by analyzing the information on traditional weaving techniques and motifs through a cultural analysis approach.

Giriş

Kültürün önemli üretim ve tüketim alanlarından birini de görsel ve maddi kültür unsurları oluşturmaktadır. Maddi/materyal kültür ürünlerinin kapsamındaki türlü ürünler, objeler ve bunların halk kültürü, inanışları ve estetiği bağlamındaki görünümleri bağlamında gerçekleştirilen çalışmalar (Prown, 1982; Glassie, 1993; Glassie, 1999; Schlereth, 1983; Schlereth, 1985; Grassby, 2005; Yonan, 2011; Lehmann, 2012; Scarpaci, 2016; Bronner, 2018), konunun temellerini ve çok yönlü yapısını ortaya koymaktadır. Materyal kültür çerçevesindeki ürünlerin yaratım ve aktarım süreçleriyle bu ürünlerin sosyokültürel değişim ve dönüşümler çerçevesindeki güncel durumu, kültürel araştırmalar içinde pek çok disiplini ilgilendiren konulardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Geleneksel el sanatlarının ve maddi kültürün zengin çeşitliliği içerisinde halı ve kilimler de insanın ev yaşamında kullandığı önemli tekstil dokuma ürünleri olarak belirmektedir. Dokuma işi, ipliğin belirli bir desen içinde bir araya getirilmesi sonucunda oluşan bir süreçtir ve bu sürecin bitiminde elde edilen ürün, gündelik yaşamda ev tekstilinde ve giysi olarak kullanılmaktadır (Uzun, 2024: 3). Halı dokumada “çözgü”, “atki” ve “ilmelik” olmak üzere üç malzeme kullanılmaktadır. Görselde görüldüğü gibi çözgü ipleri halının iskeletini oluşturmaktadır (Görsel 1). Çözgü iplerinin arasına geçirilen ipliğe ise “atki” adı verilmektedir. Yün ipliğin, çözgünün çift telini yan yana bağlamak suretiyle sıralar oluşturan ip düğümleridir. Kilim dokuma, en basit şekilde görseldeki gibi atki ve çözgü iplerinin belli düzende birbirinden geçirilmesi ile oluşmaktadır (Görsel 2).

Görsel 1: Halı dokuma örneği, (*Halı ve Kilim Tekniği, n. d*)

Görsel 2: Kilim dokuma örneği, (*Halı ve Kilim Tekniği, n.d.*)

Halı ve kilimin özellikle dokuma teknikleri bakımından birbiriyle farklılık gösterdiği bilinmektedir. Kilim, atki ve çözgü iplerinden oluşurken, kilimde geçki atılan iplikler rol almaktadır. Halı dokumada çift düğüm yöntemi kullanılmakta ve ipler düğüm atıldıktan sonra bıçakla kesilmektedir. Halılar ve kilimler, aynı zamanda sosyokültürel bağlam içinde oluşan ve paylaşılan unsurlar olarak birer gösterge niteliği de taşımakta, ilgili kültürün inanış sistemleri, yaşam biçimleri, kültürel tarihleri hakkında bilgi sahibi olunmasına da aracılık etmektedir. Her toplumun kendi yaşam koşullarından hareketle oluşturdukları bu ürünler geçmişle gelecek arasında bağ kuran önemli kültür unsurları ve kültürel iletişim araçları olarak belirmektedir. Özellikle geçmiş dönemlerde ya da geleneksel uygulamalarda, kadınların üretimde olduğu düşünüldüğünde, bu durum iletişim açısından da ele alınabilmektedir. Dokuyucu kadınlar, sözle ifade edemedikleri duygularını halı ve kilimi dokurken motiflere aktarmışlardır. Ömer Bedrettin Uşaklının (1904-1946) “Ayşe'nin Aşkı” adlı şiiri buna güzel bir örnek oluşturmaktadır:

Kız Ayşe, dilber Ayşe!
Halıyı sen ger Ayşe!
O zengin çocuğunu
Sana vermezler Ayşe!
İldiğin her bir ilmek
Gönül bağından gibi;
Halıya verdiği renk
Al yanağından gibi...
Gözlerin yine doldu;
Gül yüzün yine soldu;
O kınalı elinde
Kirkidin ateş oldu...
Bakışların derinde,
Maniler ezberinde...

Nakış olmak fikri var
Zülfünün tellerinde...
Vur kirkidin inlesin;
Kalpler seni dinlesin;
Koy, başın serinlesin
Halının direğinde!
Yine geliyor simsar,
Daha çok ilmeğin var...
Senin gönlün ne arar
Elin zengin beyinde?..
Canından kopan can mı,
Gözüne dolan kan mı,
Yoksa gözyaşından mı,
İşlediğin her çiçek?

Ağlama yana yana;
Bilsen ne mutlu sana:
Hasan'ın ayağına
Bu halı serilecek!..

(Perdahçı, 2024)

Günümüzde geleneksel üretimin, teknolojiye yenik düşmeye başladığı bu çerçevede geleneksel üretimin azaldığı bilinmektedir. Bu doğrultuda, geleneksel üretimlerin kaybolmaması ve kültürel aktarımın devam etmesi için neler yapılabileceği konusu da gün geçtikçe daha da önem kazanmıştır. Günümüzde kullanımı herkes tarafından tercih edilmeyen ürünlerin görünür kılınmaları ve tercih edilebilir hale getirilebilmeleri mümkündür. Bu ürünler, çağdaş sanat veya zanaat uygulamalarında da kendilerine yer bulabilir. Nitekim, çağdaş sanatçılardan ya da zanaatçılardan, geleneksel halı ve kilim ürünleri ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilen isimlerin var olduğu görülmektedir. Bu Çağdaş eğilimler desteklenerek, günümüze ve geleceğe taşınmaları sağlanabilir. Bu şekilde en azından bu kültürel değerler ile ilgili farkındalık oluşturulabilir.

1. Türk kültüründe halı ve kilim

Halı ve kilim, Türk kültürünün maddi ve materyal kültür tarihi çerçevesinde vazgeçilmez dokuma sanatlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Afganistan, İran ve Kafkasya, dokuma ve halı sanatının yüzyıllar öncesinden günümüze üretildiği yerler olarak bilinmektedir. Halı sanatının Anadolu'ya bu ülkelerden geldiği tahmin edilmektedir. Türkmenler ve Yörükler halı, kilim, aba, keçe gibi dokumalar üretmiş ve gündelik yaşamlarında kullanmışlardır. Bu dokumaların üzerinde belirli desenlerin olduğu da görülmüştür. Dokumalar üzerinde desenlerin, yöre halkı tarafından koruyucu tılsım ve nazarlık olarak anlamlandırıldığı söylenmektedir. Ayrıca, Anadolu'da yaşayan Türklerin ölümlerini halı veya kilime sararak mezara götürmeleri, Türk inanışları ve gelenekleri içinde ayrı bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Boralevi, A. ve diğerleri, 2007: 25).

Tarihte, halı sanatının ilk örneğinin Türklere ait olduğu bilinmektedir. M.Ö. III. yüzyıllar arasında Altaylarda 5. Pazırık Kurganından çıkarılan halı, Asya Hunlarının yaşadıkları bölgede bulunmuştur. Söz konusu halının, günümüzde kullanılan Gördes düğümü ile dokunmuş olduğu görülmektedir. Aynı zamanda yünün inceliği, renkler arasındaki uyum ve desenlerin güçlü bir şekilde işlenişi dikkat çekicidir (Aslanapa,1993: 109) (Görse13).

Görsel 3: Pazırık halısı, M.Ö.4-3 yy. Hun halısı, 1.89x2m, Leningrad Hermitaj Müzesi (*Halı ve Kilim Tekniği, n. d*)

Türk halı sanatı, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar döneminde en parlak zamanını yaşamıştır. Bu dönemdeki halılar, madalyonlu ve yıldızlı Uşak halıları ile saray halıları olarak iki bölümde adlandırılmıştır. Osmanlı döneminde en değerli halıların Gediz Irmağı'nın Simav, Şaphane, Murad, Burgaz ve Boz dağlarıyla çevrili yukarı havzasında üretildiği, en ünlü halıcılık merkezleri Uşak, Kula, Gördes, Demirci ve Selendi olarak bilinmektedir (Boralevi, A. ve diğerleri, 2007: 26). En iyi şap yataklarıysa Şaphane Dağı'nın güney yamaçlarında çıkartılmıştır. Kula yöresinde en kaliteli kök boyayı veren bitkiler yetişmiştir. Anadolu Türk halı sanatında, ilk zamanlar, Orta Asya'da kullanılan geometrik desenler ve hayvan figürleri kullanılırken, XV. yüzyıldan sonra soyut bitkisel motifler kullanılmaya başlanmıştır.

Türk dokuma sanatında, halının dışında döşeme olarak üretilen kilim de ev ve çadırlarda kullanılmıştır. Bu dokuma da aynı amaç için üretilmiş olmasına rağmen, desen ve teknik olarak bazı farkları vardır. Kilim dokumalarda, ön ve arka yüzlerde desen ve renkler aynıdır. Kilimin halıdan farkı, kilim dokumada düğüm bulunmamasıdır. Geometrik desenlerin hâkim olduğu kilimlerde bitki ve hayvan motifleri stilize edilmiştir. Kilimler, dokundukları yörenin ve aşiretin ismine göre adlandırılmıştır. İşlevsel nitelikleriyle ön plana çıktıkları başlangıç aşamalarını takiben giderek estetik nitelikleri belirginleşen bu dokuma ürünlerinin, tıpkı birbirinden ayrılan giyimler ve hayvanlara vurulan damgalar gibi söz konusu boy veya oymağı diğerlerinden ayırma işlevlerine de sahip türlü renk ve motif sembolizmi ile de yüklü olduğu bilinmektedir (Ölçer, 1988: 11). “Türkmen”, “Yörük”, “Emirdağ”, “Malatya”, “Karasu”, “Eşme” gibi isimleriyle bu ürünlerin, ürettiği toplumu temsil eden bir mensubiyet boyutu da bulunmaktadır. (Can, Gün, 2015: 291). Kilim desenleri, kompozisyon ve renkler değişime uğramadan gelecek kuşağa kadar aktarılmıştır. Kilimin üzerindeki motiflerin anlamı, dokunduğu boyun geleneksel hayat tarzının en üst seviyede oluşuna göre değişim göstermektedir. Kilim, çok eski dönemlerden beri halk sanatı olarak bilinmektedir. Genelde evlerde ihtiyaç için dokunan kilimin, halı gibi ticareti yapılmadığı için günümüze çok az örneği kalmıştır. Ancak, zengin ve varlıklı aileler, hatıra olarak sakladıkları kilimleri özel günlerde sandıktan çıkararak kullandıkları için bunların bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir (Görsel 4).

Görsel 4: Uşak Eşme kilimi, koç boynuzu, yün dokuma, kök boya, 2024, (*Günay Halı- Uşak | El Dokuma Halı Kilim ve Aksesuarlar, Sanal Mağaza, 2024*)

Türk halı sanatının en önemli döneminin, XV. yüzyılın ikinci yarısı olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde, Avrupa'nın talebini karşılamak için Uşak ve çevresindeki evlerde dokunan halıların ihraç edildiği bilinmektedir. Günümüzde, benzer halıların dokunması, geçmişten geleceğe bir geleneğin devam ettiğinin kanıtı olmuştur. Türk halıları bağlamında en tanınır olan Uşak halısının, Avrupalı ressamların tablolarında da resimlendiği görülmüştür. Tarihi kaynaklarda Uşak halısıyla ilgili dikkat çekici bir kayıt şöyledir:

Evliya Çelebi (1633'te), İstanbul loncasında 111 halı tüccarı ile İzmir, Selanik, Kahire, İsfahan, Uşak ve Kavala menşeli halıların satıldığı 40 dükkândan bahseder. 1674'te İstanbul Yeni Valide Camii envanterinde bir Uşak halısının adı geçer (Evliya Çelebi). 1726'da Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesi Uşak halıları ile kaplanmıştır. 1763'te açılan Laleli Camii için Uşak'a halı ısmarlanmıştır. Ahmet Refik, hicri XII. yüzyılda İstanbul hayatı (İstanbul, 1930) s.201, vesika 244'te Uşak ile birlikte, Uşak çevresinden de söz etmekte ve örneklerin İstanbul'dan tedarik edildiğini belirtmektedir. (Aslanapa, 1993:121)

Uşak halıları, Kanuni Sultan Süleyman döneminde büyük önem kazanmıştır. Dokuma esasında halıların özelliği bozulmasına engel olmak için Anadolu müftüleri onları denetlemek üzere görevlendirilmişlerdir (Uşak Belediyesi, 2012: 10). Uşak halısı, Holbein halılarının ikinci grubundan oluşturulmuştur. Bunlar, madalyonlu ve yıldızlı olarak adlandırılmıştır. Yıldızlı Uşak halısının, tablolarındaki tarihlere bakılarak XVI. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı tahmin edilmiştir. Madalyon deseninin de bu tarihte ortaya çıktığı söylenmiştir. XVI. yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, İran'dan Uşak'a gelen nakkaşlar ve minyatür sanatçılarının bir araya gelerek oluşturdukları desenler sonucunda madalyon deseni ortaya çıkmıştır. Aslında, Kur'an-ı Kerim'in ilk sayfasındaki resimden esinlenilmiştir (Görsel 5). Madalyon deseni, İran halılarından esinlenilmiş olmasına rağmen, ayrılan noktası bordürlerde çiçekli serpme motiflerinin kullanılmasındadır. Ayrıca, madalyon deseni İran halılarında tek kullanılırken, Uşak halılarında madalyon deseni devam etmektedir. Madalyon deseni, yuvarlak ya da oval şekilde halının ortasına kompozite edilmektedir ve sonsuzluğu simgelemektedir. Bu halılar "saray tipi halı" olarak bilinmektedir. Orijinal boyutu 25 metrekare olup madalyon deseni halı boyutunda devam ederek oluşur ve 21 adet madalyon çeşidi vardır. Genellikle, renk olarak lacivert zemin üzerine koyu kırmızı veya mavi madalyon yapılmıştır. İkinci olarak kullanılan renkler, yeşil ve mavidir (Aslanapa, 1993: 121).

Görsel 5: Madalyonlu Uşak halısı, yün kök boya, Türk düğümü (*Günay Halı-Uşak El Dokuma Halı Kilim ve Aksesuarlar Sanal Mağaza*, 2024)

Yıldızlı Uşak halısı, sekiz dilimden oluşan yıldız motifidir. Bu desen, ikinci madalyonun sade şekline benzeyen sekiz dilimli bir yıldız madalyondan oluşmaktadır. Madalyonun ikinci motifleri daha küçük baklava biçimleri ile çevrelenmiştir. Madalyonun çevresi çiçekler ve dallarla tamamlanmıştır. Bu halıların zemini genel olarak kırmızıdır (Boralevi ve diğerleri 2007: 63-64). Türk halılarında yıldız motifi, üretkenlik anlamına gelmektedir, Rumi motif örneğidir ve sonsuzluk simgesidir. Aynı zamanda birlik, beraberlik ve barış içinde yaşamı da simgelemektedir (Görsel 6).

Görsel 6: Yıldızlı Uşak halısı, 16. yüzyıl. (*Klasik Devir Türk Halı Sanatı- Uşak ve Bergama Halıları*, n.d.)

Uşak halısının bu iki grup desen şemasının dışında başka kompozisyon örnekleri de bulunmaktadır. XVII. yüzyılda görülen karakteristik bulutlu Uşak bordürleri ile madalyon, çiçekli, kuşlu ve baklava şemalı halılar buna örnek gösterilebilir. Kırmızı zemin üzerine kıvrak konturla oluşturulmuş açık ve koyu mavi Çin bulutları, sekizgen yıldız motif çevresinde baklava şemasından oluşmaktadır (Görsel 7). İnce sarı saplar, boydan boya baklavaları kavrayarak sümbülü andıran sarı çiçeklerle büyük baklava şeması halindeki ahenkli örnekler, “holbein” veya “bulutlu” adını da almaktadır (Aslanapa, 1987: 176).

Görsel 7: Çin bulutlu madalyonlarla Uşak halısı, 17. yüzyıl sonu (*Klasik Devir Türk Halı Sanatı- Uşak ve Bergama Halıları*, n. d.)

XVI. ve XVII. yüzyıllarda görülen diğer Uşak halı örneği, “kuşlu” ve “çintemani” olarak adlandırılan halı türüdür. Kuşlu halı, zeminindeki, iki yaprak arasında kalan desenin kuşa benzetilmesi nedeniyle bu ismi almıştır. Beyaz ya da beyaza yakın bir zemin renginin üzerine işlenen bu desenlerin aralarında çiçek ve yaprak desenleri görülmektedir. Halının bordürü geometrik şekiller ve çiçeklerle süslenmiştir. Kuş, mutluluk, keyif ve sevginin sembolüdür, ayrıca güç ve kuvveti simgeler. Kuşlar, ilahi mesajlara ilişkilendirildiği ve Orta Asya’da haberci olarak kullanıldığı için önemlidir. Ayrıca, dokuyucu kızlar evlenme çağları geldiğinde, anne ve babalarına bu isteklerini bildirmek için kuşlu motifle bezenmiş halılar dokumuşlardır (Görsel 8).

Görsel 8: Kuşlu Uşak halısı,17. yüzyıl (*Klasik Devir Türk Halı Sanatı- Uşak ve Bergama Halıları*, n.d.)

Çintemani halı ise üç pars benekli ve iki kaplan çizgili örneklerin mavi, kırmızı ve sarı renklerle zeminin her yerinde tekrarlanması sonucunda oluşmuştur. Çintemani deseninin üç kümeden oluşan şekli, XIV. yüzyılın sonunda yaşamış olan Moğol İmparatoru Timur döneminde görülmüştür. Ayrıca 10. yüzyıl Çin Budacı süslerinde ve Anadolu’daki İ. Ö. 6.yüzyıl Klozomenia ve Miken vazo resimlerinde bu desenin izlerine rastlanabilir (Boralevi ve diğerleri, 2007: 69). Çintemani halısında genelde fildişi zemin kullanılmıştır. Bordüründe ise çiçek desenlerine yer verilmiştir. Savaşta ve barışta kuvvet ve iktidarın simgesi olarak bu motifler kullanılmıştır (Görsel 9).

Görsel 9: Çintemani Uşak halısı,17. yüzyıl (16.-17. yüzyıl Uşak Çintemani Halılar, 2021)

Uşak halısında kullanılan Lotto ya da geniş ana bordüründe, mavi zemin üzerine açık ve koyu kırmızı renkte stilize ejderha, gamalı haç ve rozet motifleri bulunmaktadır. Ana zemin kırmızı renkte, enlemesine beş ve uzunlamasına on bir kareye bölünmüştür. İçleri sarı renkte stilize edilmiş çift Rumi motif ve sekizgenlerle doldurulmuştur. Sonsuzluk esasına dayalı kompozisyonun tamamında karelerin birleşme yerlerinde meydana gelen haç şeklinde bir düzen vardır. Bu halı, İtalyan ressam Lorenzo Lotto’nun tablosunda sanatçı tarafından resmedildiği için bu ismi almıştır (Görsel10). Halıda kullanılan motifler ejderha, hayat ağacı, kuşlar ve bitkisel motiflerden oluşmuştur (Güllü ve Çatır, 2017: 1292).

Görsel 10: Lotto Uşak halısı, 16.yüzyıl (X.com, n.d.)

Çiçekli serpme Uşak halıları yöresel Uşak halılarına örnektir (Görsel 11). Halıda çiçek ve yaprak dallarla kompozisyon oluşturulmuştur. Bu halılarda doğanın bolluğu ve bereketi ifade edilmiştir (Uşak Belediyesi, 2012: 31).

Görsel 11: Uşak çiçekli serpme, yün, kök boya (Eldokuma Halı- Günay Halı- Uşak, 2024)

Uşak halısının bir diğer çeşidi ise “Sapanlı Uşak Halısı”dır. Halının ana zeminindeki motifler sapan benzediği için bu ad verilmiştir. Desen olarak kıvrık dallar, çiçekler ve yapraklar dokunmuştur. Sapan motifi aynı zamanda savaşı da anlatmaktadır. Halı deseninin içinde küçük kuş desenleri de bulunmaktadır. Bordüründe ise çiçekli serpme kullanılmaktadır (Görsel 12).

Görsel 12: Sapanlı Uşak Halısı (Uşak Halıları Kültür Portalı, n.d.)

2. İpliğin desene dönüşümünün hikâyesi bağlamında Uşak halısı

Gerek toplum yaşamındaki kullanım işlevleri gerekse de yerelden evrensele uzanan kültürel ve sanatsal bağlamı dikkate alınarak Uşak halısının aşağıdaki ayırıcı özellikleri ön plana çıkartılabilir:

1-Türk düğümü denilen çift düğüm kullanılmıştır. “Gördes düğümü” ya da “Kravat düğümü” olarak da adlandırılmaktadır. Dünyada ikinci sırada olmasının nedeni de bu düğümün özelliğinden kaynaklanmaktadır.

2-Natürel yün kullanılmaktadır ve yıllar geçmesine rağmen iplikler kopmadan kalabilmektedir.

3-Yurt dışına pazarlanabilirliği ile dikkat çekicidir. Özgün motifleri ile ün salmıştır ve ünlü ressamların tablolarında yer almıştır.

Bu başlıca özellikleriyle Uşak halısının ve kiliminin yapım süreçlerini bütüncül olarak ve türlü yönleriyle çeşitli alt başlıklar altında, daha kapsamlı biçimde ele almak yerinde olacaktır.

2.1. Uşak halısı ve kilimi yapımında kullanılan ipliğin hikâyesi

İplik, tarih boyunca, insanlar tarafından kullanılan önemli bir hammadde olmuştur. Yün ipliğinin kökeni Bronz çağına kadar gitmektedir. Arkeolojik bulgular sonucunda yünün iplik üretiminde kullanımı ve işlevi kanıtlanmıştır. Yünden elde edilen iplik dokumacılığın en önemli malzemesi olarak kabul edilmiştir. Özellikle Anadolu’da halı ve kilim dokumacılığında yünün önemi oldukça büyüktür. Türk göçebe toplulukları, gelenekleri çerçevesinde yün ile sanatlarını birleştirerek kendilerine özgü motifler geliştirmişlerdir.

Yünün kullanılabilmesi için önce ip haline getirilmesi gerekmektedir. Eski çağlarda yünün eğrilerek ip haline getirilme işlemi tanrısal bir olay olarak kabul edilmiştir. Buna göre “Tanrıça Frigya, elinde bir iğ ile tasvir edilmiştir. Orta çağ Hıristiyan inancında ise ilk iplik eğiren kişi Havva’dır” (Tarancı, 2023:24). Anadolu Türk kültüründe de halı ve kilim dokumalarının oluşumunda yünün önemli bir yeri vardır. Bu coğrafyada bir yerden bir yere göç eden Yörüklerin geçtikleri yerlerden etkilendikleri çevre koşullarıyla bütünleşerek meydana getirdikleri desenler, bitkilerin türü ve yünün cinsi ile bütünleşmiştir. Yün, koyundan elde edilmektedir. Koyunlar kırkıldıktan sonra yünler çeşitli işlemlerden geçirilmektedir. Dokuma için kullanılan yünler, hayvanın belirli bölgelerinde elde edilen yünlerden oluşmaktadır. Çeşitli dokuma iplikleri yapmak için hazırlanmış olan bu yünlere Türkler “urukluğ yüng” yani “iplik yünü” adını vermişlerdir (Polat, 2017: 5).

Uşak halısını diğer halılardan ayıran en önemli özelliği koyunun türü ve ondan elde edilen yünüdür (Erciyas, n.d.). Uşakta yetiştirilen Karagöz koyununun yünü, sağlam ve yapağa boyunun uzun olmasından dolayı halı dokumada tercih edilmiştir. Karagöz koyunu, ilkbahar ve sonbahar olmak üzere yılda iki defa kırılmaktadır. İlkbaharda kırılan koyunun yününe yapağı denilmektedir. Halı ve kilim dokumada yapağı kullanılmaktadır. Koyunun sırt bölgesindeki yapağı beyaz, karın ve bacak bölgesi ise (idrardan dolayı)sarı ve yanık olur. Halı dokumada sırt bölgesi kullanılır. Koyunlar kırıldıktan sonra, yünler koyunun vücut bölgesine göre ayrılır. Ayrılan yünler, akarsuda yıkandıktan sonra kurutulur. Sonbaharda kırılan yünler daha kısa ve daha beyaz olduğu için yıkamaya gerek duyulmadan işlenebilir. Koyun yününün rengi genellikle sarıya yakın beyazdır. Ancak lifin rengi, koyunun türüne bağlı olarak değişmektedir. Bazı koyunların yününün rengi, gri, kahverengi ve siyah olabilmektedir. Yünde istenilen diğer özelliklerden biri de parlak olmasıdır. Yünün parlaklığı, koyunun cinsi, yetiştiği coğrafyanın iklim ve doğa koşullarına göre değişmektedir. Yün pürüzsüz ve düz ise ışığı

yansıtma gücü daha fazla olduğu için parlak bir görünüme sahip olmaktadır. Kıvrımı fazla olan yünlerin parlaklık oranı düşük olmaktadır. Dokumada yünün daha çok kullanılmasının nedeni, yün dokumalarının basınca dayanıklı olması ve parlaklıklarının kaybolmamasıdır.

Yün elyafı, hayvandan üretildiği için deri üzerinde oluşmaktadır. Bu nedenle protein içermektedir. Elyafın oluşumunu sağlayan etken madde keratindir. Yünün en önemli özelliği ısıyı korumasıdır. Bu nedenle kış aylarında soğuktan korunmak için giysi, battaniye ve keçe kumaş olarak kullanılmaktadır. Yünün ince, kıvrımlı ve bükmeye müsait olması, tekstil alanında kullanımını kolaylaştırmıştır (Yüce, 2010: 18). Yüne yıkama işleminin yapılması, hayvanın üzerindeki ter, yağ gibi doğal maddeleri gidermek ve doğadan üzerine yapışan çöp, ot gibi maddelerden kurtarmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde yün yıkamada kullanılan ana maddeler soda ve sabundur. Yünün diğer yıkama şekli yün terinde yıkamadır. Bu yöntem suda çözünen yün terinde organik asitlerin potasyum tuzları iyi bir yıkama etkisine sahiptir (Doğan, 2011: 7). Uşak'ta daha eski dönemlerde yünün akarsuda yıkandığı da bilinmektedir. Yün yıkandıktan sonra taraklanmakta, taraklama işlemiye sivri uçlu çivilerden oluşmuş demirlerde didilerek (açılma) gerçekleştirilmektedir (Görsel 13). Taraklanmanın nedeni, yünün içinde bulunan diken, ot ve dışkı gibi maddelerden arındırılmasıdır. Bu işlem yapılırken yünün kırılmamasına özen gösterilmekte, işlem bittikten sonra yünler üst üste gelecek şekilde konularak kuru bir yerde bekletilmektedir.

Görsel 13: Osmanlı ahşap çelik döğme çivili tarak, 58x15cm. (*Osmanlı Ahşap Çelik Döğme Çivili Tarak Halı Dokumada Kullanılan Yün İp Yapımında Kullanılan Çivili Yün Tarağı | Garaj Antik*, n.d.)

Taraklama işleminden sonra yünler yay kirişi önüne konur ve tokmakla üzerine vurularak yünlerin birbirinden ayrılması sağlanır. Yünler kola geçirilerek kavuk haline getirilir. Daha sonra yöre kadınları tarafından kirman adı verilen aletle eğirilerek ip haline getirilir. İp haline gelen yünler kelep (demet) haline getirilir (Polat, 2017: 6-7). Böylece yün dokumaya hazır hale getirilir. Bu işlem bittikten sonra dokunacak halının desenine ve boyutuna göre ipler, boyama işlemi için ayrılmaktadır. Dokumada metrekareye 4 kilo ilmelik, 900 gram çözümlük, 450 gram atkılık yün gereklidir. İlmelik için eğrilen ip açık yani sıkı olmamalıdır. Çözümlük için eğrilen ip ise sıkı eğrilmelidir. Eğrilen ipler kalınlığa göre iki ya da üçe katlanmaktadır. Eski dönemlerde ipin sağlamlığı 5 kiloluk direne bağlanıp aşağı doğru sarkıtılarak anlaşılırdı. İp, atkılıkta iki kat, çözümlükte 1/4 kalınlığında eğrilmektedir. Karagöz koyununun yününün kalın denyalı olmasından dolayı yapağısı kalındır. Bu özelliğinden dolayı halının tüyleri dik durmaktadır. Ayrıca, bu koyunun yapağısının uzun olmasından dolayı da

tercih edilmektedir. Halı dokumada iyi bir sonuç elde etmek için yapağının uzunluğunun 8 cm'nin altına düşmemesi gerekmektedir.

Uşak yöresinde kilim dokumada da Karagöz koyununun ilkbahar ve sonbaharda kırkılan yünleri kullanılmaktadır. Kilim dokumada, atkılık için %75 yün, %25 yapağı kullanılmaktadır. Çözümlük için 3 kilo, atkılık için ise 1,5 kilo yün kullanılmaktadır. Kilim, atkılık ve çözümlük olmak üzere iki malzeme ile dokunmaktadır. Halıda ise çözgü, atkı ve ilmelik olmak üzere üç malzeme kullanılmaktadır. Kilim dokumak için hazırlanan ip, halıda olduğu gibi aynı işlemlerden geçerek oluşturulmuştur. Kilim dokumada 1 metre kareye 3 kilo ile 1,5 kilo arasında yün kullanılmaktadır. Bu oran, kilimin inceliğine ya da kalınlığına göre değişim göstermektedir. İnce kilimin metrekaresi bir haftada, kalın kilimin metrekaresi ise iki günde dokunmaktadır.

2.2. Yünün boyanma aşaması ve iplerin renklerini belirleyen kök boya çeşitleri

Anadolu'da, yünün boyanmasında şap kullanılmaktadır. Yün boyamada en yaygın olarak kullanılan mordan şaptır. Şap, sodaya benzemekte olup renksizdir. Şap, yünün parlak olmasını sağlamaktadır. Şap fazla kullanılırsa yünün sert olmasına neden olur (Bakır, 2020: 19). 19. yüzyılın ortalarına kadar bitkilerden elde edilen boyarmaddeler kullanılırken, günümüzde hemen hemen bu yöntem terk edilmiştir. Doğal boyamacılıkta kullanılmış olan hayvansal ve bitkisel boyar maddeler, 19. yüzyılın sonlarında sentetik boyar maddelerin sentezleri ile birlikte giderek azalmış ve hatta ortadan kalkma noktasına gelmiştir (Koçak, 2020: 465). Doğal boyalar, kök, kabuk, yaprak, çiçek, meyve ve tohumdan elde edilmektedir. Boyama işlemi belirli bir sıralamaya göre yapılmaktadır. Buna göre yünler boyama işlemi başlamadan önce ıslatılmalıdır. Kazana alınan su kaynama noktasına getirilmelidir. Isının aynı oranda olması gerekmektedir; ısı değişimi yünün keçeleşmesine neden olmaktadır. Yün su ile genelde bir saat kaynamaktadır. Kazan kaynarken kapağı mutlaka kapalı tutulmalı ve kaynama süresi bitince ateşten indirilip bir gece soğumaya bırakılmalıdır (Polat, 2017: 10).

Uşak halı ve kiliminde kullanılan en fazla renk çeşidinin on bir çeşit ile madalyon halı deseninde kullanıldığı görülmektedir. Boyama işlemi başlamadan önce dokunacak halının zemin rengine, iç çiçeklere ve bordür rengine göre kök bitkileri ayrılmaktadır. Yün, boyanmadan önce, "mordanlama" denilen bir işlemden geçirilmektedir. Mordanlama, bitkiden çıkan boyayı yüne sabitleyen ön bir işlemdir (Bak, 2020: 7). Mordanlama malzemeleri şap (alüminyum sülfat) ve krem tartar (tartarik asit) gibi maddelerdir. Şap kozmetikte, krem tartar ise gıda sanayinde, dondurma külâhı ve leblebi şekeri yapımında kullanılmaktadır. Bu iki malzeme, tüm renklerin mordanlamasında kullanılmaktadır. Özellikle kırmızı ve tonları, siyah, bej, kahve tonları sacı kıbrıs (demir sülfat) ile mordanlanmaktadır. Mordanlama yapmadan önce yün ipler ıslatılmaktadır. Bir kilo yüne 60 gram krem tartar, 150 gram şap verilir. Bu maddeler öncesinde soğuk suda eritilmektedir. Kazana alınan yün ipler iki saat kaynatılmaktadır. Daha sonra 24 saat kazanın içinde soğuması için bekletilmektedir. Soğuma işlemi sırasında kazanın kapağı açılır. Mordanlanan iplerin çok iyi durulanması gerekmektedir. Mordanlama işlemi ipin hangi rengi alacağını belirlemektedir. Mordanlamada kullanılan malzemeler, yani şap ve krem tartar, her renkte kullanılmaktadır. Renk tayin etmede sacıkıbrıs (demir sülfat),

göztaşı (Göktaş, bakır sülfat), krom sülfat kullanılmaktadır. Bu malzemeler tek rengi belirlemede kullanılmaktadır. Örneğin, sarı renkte, şap ve krem tartar kullanılmaktadır. Boyama işleminden önce kullanılacak kökler akşamdan soğuk suda ıslanarak mayalanması sağlanmaktadır. Su köklerin üstüne çıkacak seviyede olmalıdır. Bu işlemden sonra kökler sabah en az 15 dakika, en fazla 2 saat kaynatılmaktadır. Kökler boyasını verip pıhtılaşma kıvamına gelene kadar kaynatılmakta, ardından mordanlanan ipler boya kazanına atılmaktadır. 50 kilo ipe 2 ton su konulmaktadır. Mordanlamada olduğu gibi en az 15 dakika ile 2 saat arasında kaynatma işlemi yapılmaktadır. Kaynatma işlemi bittikten sonra ipler kazanın içinde soğumaya bırakılmaktadır. Soğuyan ipler kazandan alınarak temiz su ile renk vermeyene kadar durulanmaktadır. Daha sonra santrifüjlerde sıkılıp sergilerde kurutulmaktadır. İpler gölgede kurutularak güneşte kurutulan ipler matlaşmaktadır. Kök boyasının parlaklığı zamanla, sürtünmeyle ve ışıkla birlikte artmaktadır.

Uşak halı ve kiliminde kullanılan iplerin renklerini belirleyen kök boya çeşitlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-Kırmızı ve tonları, Latince ismi Rubinia, Türkçe ismi Dil kanatan otundan elde edilmektedir.

2-Sarı ve tonları cehri bitkisinden, sütliyen bitkisinden ve pirenlik süpürgesi bitkisinden, sığır kuyruğu ve tavşanak bitkilerinden elde edilmektedir.

3-Siyah ve tonları (bej ve gri) pelit ve nar kabuğu bitkilerinden elde edilmektedir. Pelit'in dış kabuğu kurutulup öğütülür. Kurutma işlemi gölgede yapılmaktadır. Öğütme işlemi yem kırma değirmenlerinde yapılmaktadır. Öğütme eleğinin delikleri biraz açık olmalıdır çünkü çok ince olursa boyayı düzgün vermemektedir.

4-Kahverengi, yağ yeşili, tütün rengi, acı sarı ceviz kabuğundan elde edilmektedir.

5-Lacivert ve mavi tonları, indigo ağacının kabuğundan elde edilmektedir. Türkiye'de lacivert rengi, ilibada ve çivit otundan sağlanmaktadır.

6- Yeşil, indigo ağacının kabuğundan elde edilen lacivert ile sütliyen bitkisinden elde edilen sarı tonların karışımı ile elde edilmektedir.

7-Kar beyazı, ahşap kükürt odalarda, kükürt yakılır elde edilir. Çıkan gaz yünü kar beyazı haline getirir. Bu işlem için yünün en az 2 saat içerde kalması gerekmektedir.

8-Mor, çivit otu ve dilkanatan otunun karışımından elde edilmektedir.50 kilo yün boyamak için 5 kilo dilkanatan otu ile 15 kilo çivit otu kullanılmaktadır. Ancak koyu ve açık değerlere göre bu oran değişmektedir.

Boyanın %30'u suda kalmaktadır. Yün yeteri kadarını aldığı için boyar özelliği bitmektedir. Daha sonra dokuma aşamasına geçilmektedir.

2.3. Uşak halı ve kilim örneğinde kullanılan dokuma tezgâhı ve kurulma aşaması

Uşak halı ve kilim dokumada kullanılan alete, "ıstar" (halı ve kilim dokumaya yarayan ilkel el tezgâhı) adı verilmektedir. Istar, taşınması, kurulması kolay, pratik, dikey çözümlü dokuma tezgâhıdır (Çelik, 2014: 28). Tezgâh, çam ağacından yapılmakta ve tezgâhın iki topu bulunmaktadır. Başlangıçta çözümlü üst topa sarılmaktadır. Kilim dokumaya başlan-

dığında ise dokunan kilim alt topa sarılmaktadır. Bu işlem dokuyucu tarafından yapılmaktadır. Çözüyü sıkmak için ise burgu kullanılmaktadır. Eski dönemlerde halının tezgahını sağlamlaştırarak tezgâhın kırılma tehlikesini önlemek için hayvanın bağırsağının tezgâhın kenarlarına sarıldığı bilinmektedir.

.Günümüzde ise Uşak halı ve kilim dokumasında kullanılan tezgahlar metalden yapılmaktadır. Bu tezgahlarda eğri, doğru ve burgu denilen aletler bulunmamaktadır. Bunların yerini, yanlık denilen alet almıştır. Tezgâh, kalın metal profillerden oluşmuştur. Bu sayede daha sağlam ve kurulumu daha kolaydır. Dokuma sırasında ahşap tezgâh gibi sallanmamaktadır.

Uşak'ta, halı ve kilim dokumada, daha önceleri ahşap tezgâh kullanılmıştır. Bu tezgâh, eski Uşak evlerinde genellikle evin alt katında bulunan inek damına kurulmuştur. Evlerin üst katına kurulanlar ise tavanda bulunan ahşap kirişlere denk getirilecek şekilde ayarlanmıştır. Evin yapısına göre en sağlam yeri tespit edilerek tezgâh oraya kurulmuştur. Evler o dönemlerde ahşap olduğu için çok sağlam olmadığından, tezgâh kurulduktan sonra halıyı dokuyacak kişi çözü direğine çözü ipini dökerek sarmaya başladır. Bu işlem çok sıkı yapılmalıdır çünkü halının iskeletini oluşturduğu için önemlidir. Çözü ipi açıldıktan sonra tezgâha getirilir ve önce üst topa, sonra alt topa takılır. Orta direğe tam gerdirmek için toplarda demirler vardır. Bu demirlere işler takılır ve burgu demiri ile sıkılır ve çözü gerdilir. Halının ya da kilimin desenine göre ipler tepeden halının desenine göre sarkıtılır. Desen, dokuyacak kişinin önüne gelecek şekilde asılır (Görsel 14-15).

Görsel 14: Kilim dokuma tezgâhı (Günay Halı, n.d.)

Görsel 15: Ahşap halı dokuma tezgâhı

Dokuma işlemi bittikten sonra halı, bir makas yardımıyla tezgâhtan ayrılır. Halıyı teslim almaya gelen simsar, halı dokuyan kadınlara hediye olarak lokum ve kaba şeker getirir ve halının üzerine koyar. Daha sonra dokunan halı, tıraş makinası ile tıraşlanır. Kilime ise tıraşlama işlemi yapılmaz. Daha önceki dönemlerde bu işlem büyük makaslarla yapılırdı. Bu işlem bittikten sonra halı yıkanır. Yıkama işlemi, halının temizlenme süresine göre 3 ya da 4 defa tekrarlanır. Durulama suyuna üzüm sirketi konularak yıkanır ve bu, halının parlak olmasını sağlar. Halının eğimini vermek için metal küreklerle üzerinden bastırılır. Halı ya da kilim hav dolabına atılmadan önce gölgede kurutulduktan sonra hav dolabına atılarak halının parlaması ve nötr tüyelerinin dökülmesi, dolap döndükçe sürtünme etkisiyle kök boyanın parlak olması sağlanır. Bu işlem iki-üç saat devam eder.

3. İpliğin desene dönüşümünün hikâyesi bağlamında Uşak halı ve kilimlerinde kullanılan başlıca desenler

Halı deseni, XVI. yüzyılda nakkaşların ve minyatür ustalarının çizdiği kompozisyonlardan meydana gelmiştir. O dönemde dokuyucu kadınlar bu desenlere bakarak halıyı dokumuşlardır. Daha sonra bu desenler kareli kağıtlara çizilmiştir. Kareli kağıttaki her kare bir düğüme (ilmek) karşılık gelmektedir. Karelerin sayısı dokunacak halının boyutuna göre ayarlanmıştır. Desenin gönyesi asimetrik olarak planlanıp çizilmektedir. Günümüzde teknolojinin ilerlemesi sonucunda bilgisayarda, el dokuma halı deseni çizen desen programları ile bu iş yapılmaktadır. Bu programlarda tel sıra sayıları hazır halde baskı şeklinde ortaya çıkarılarak kolaylıkla çizilebilmektedir. Ev dekorasyonlarında daha iyi uyum sağlaması nedeniyle hlı deseni olarak çiçekli serpmeye daha çok tercih edilmektedir. Desen çizimi bittikten sonra tasarımcı renk paletini oluşturarak dokuyucu kadınlara hazır bir şekilde vermektedir.

Kilim dokumada kullanılan desenler, Anadolu'da yaşayan kadınların geçmişten günümüze kadar gelen gelenek ve görenekler doğrultusunda öğrendikleri motiflerdir. Çoğunlukla kadınlar tarafından dokunan motifler, ölüm, doğum, sağlık, bereket, güzellik, korunma, nazar, sonsuzluk, ölümsüzlük gibi konular kapsamındadır (Özkan, 2011:170). Bu motiflerin her biri, en az bir ya da genellikle birden fazla sembolik anlam taşımaktadır. Örneğin Başaklı deseni bolluğu ve bereketi simgelemekte ve Türklerin toprağa ve tarıma verdikleri önem, başaklı kiliminde kültürel bir sembol olarak işlenmektedir. Kilimde, halıdan farklı olarak, dokuyucu kadınlar kültürel geçmişlerinde var olan desenleri farklı bir kompozisyon çerçevesinde kullanabilmekte, dokuyucu kadınlar kendi kompozisyonlarını ve renkleri doğaçlama olarak kendileri oluşturabilmekte, dokuma sırasında gözüne hoş gelen bir rengi tercih edebilmektedir. Ayrıca, kilim dokumada desen, tezgâhta çözgünün (iskeletin) üzerine kurşun kalemle istenilen desen çizilmektedir. Dokuyucu kadın, çizilen desene geldiğinde noktalara geçki yaparak deseni oluşturarak kirkitle sağlamlaştırmaktadır. Uşak yöresinde, her kızın çeyiz sandığında Uşak halı ve kilimi mutlaka bulunmaktadır. Geleneksel düğün törenlerinde, kız evi tarafından oğlan evine götürülmek üzere bohçalar hazırlanmaktadır. Kayınpederin bohçasına Uşak dokuma halı seccade hediye olarak mutlaka konulmaktadır. Düğün törenlerinde, gelini almaya giderken gelin arabasını üzerine Eşme kilim seccade serilmektedir. Düğünlerde, yere serilen kilimler misafire verilen önemin göstergesidir. Kına gecelerinde ise testi kırma ritüeli yere serilen kilim üzerinde yapılmaktadır. Ayrıca, Uşak'tan başka şehirlere hediye götürülmek istenildiğinde genellikle Eşme kilimi tercih edilmektedir. Kilim dokumalarda kullanılan desenler, her yörede farklı bir kompozisyon içinde kullanılmaktadır. Uşak kilimlerini diğer yörelerden ayıran en büyük özellik, dokumada kullanılan ipin yün olmasıdır. Başaklı desen, Uşak kilimlerinde üç boyutlu olarak dokunmaktadır. Zemin yaprak ve orta hat kabartmalı olarak yapılmaktadır. Görsel'17 de görülen koç boynuzu motifi ile dokunmuş Eşme kilimi buna güzel bir örnek oluşturabilir (Görsel 16-17).

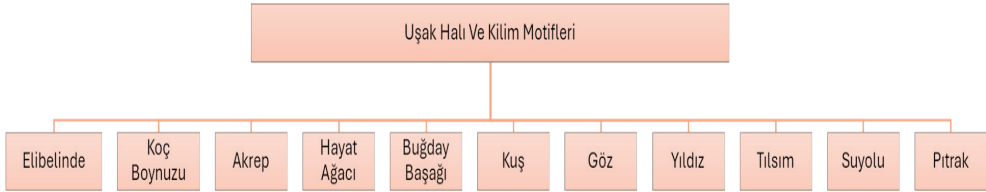
Görsel 16: Koç Boynuzu

Görsel 17: Uşak Eşme kilimi, yün, kök boya, 120x180cm. 2024 (Kırlent- Günay Halı- Uşak, 2024)

Uşak kiliminde, yukarıda örnekte olduğu gibi, ortada koç boynuzu kullanılmıştır. Bu motifle birlikte eli belinde, yıldız, tılsım, pıtrak, su yolu, bereket (akrep) motifleri kullanılmıştır. Kilimdeki diğer desenler anonimdir. Kilimlerde genellikle motiflerin bazıları bu şekilde farklı kompozisyonlarla bir araya getirilmektedir.

Uşak halı ve kilimlerinde en çok kullanılan ortak 11 desenin bulunduğu görülmektedir. Bunlar, Şekil 1’deki gibi “elibeline”, “koç boynuzu”, “akrep”, “hayat ağacı”, “buğday başağı”, “kuş”, “göz”, “yıldız”, “tılsım”, “suyolu” ve “pıtrak” motifleridir.

Şekil 1: Uşak halı ve kilim motifleri

Elibelinde motif, kadının doğurganlığını, gücünü ve becerikli yönünü simgelerken *koç boynuzu* bereket, güç ve kuvveti simgelemektedir. Bu özelliklerinden dolayı koç boynuzu motif, erillikle ilişkilendirilmektedir. *Akrep* ise zararlı dış etkenlerden korunmak için kullanılan bir motiftir. *Hayat ağacı* değişen ve gelişen evreni, sürekliliği ve göğe yükselişi temsil etmekteyken *buğday başağı* bereketin ve yeniden doğuşun simgesidir. Halı ve kilimlerde *kuş* bereketi, muradı, sevgiyi ve haber beklentisini, *göz* nazardan koruduğu inanışıyla bağlantılı biçimde kullanılır. *Yıldız* mutluluk ve bereketi simgelerken *tılsım* kötülüklerden korunmak için kullanılan bir motiftir. *Suyolu* hayatı, bolluğu ve yeniden doğuşu simgelemektedir. *Pıtrak* ise nazar ve kötü/kem gözlerden korunmak amacıyla, bolluk ve bereketin simgesidir.

4. Uşak halı ve kiliminin kültürel dönüşümü ve çağdaş sanat-zanaat ürünlerindeki yeri

Günümüzde Uşak yöresinde halı ve kilim üretilmektedir. Ancak kök boya ile boyanmış yün halı ve kilimin maliyeti yüksek olduğu için eski halılar toplanarak geri dönüşüm yoluyla kazandırılmaktadır. Uşak, geri dönüşümün merkezi olduğu için bu işlem burada daha yoğun yapılmaktadır. Bu işlem için, 50-100 yıllık güve ve farelerin zarar verdiği yün halı ve kilimlerin sağlam kalan yerleri kullanılmaktadır. Eskiden “40 yama” ve “40 pare” olarak adlandırılan bu yöntemle parçalar birleştirilerek bir araya getirilmektedir. Kırkyama geleneğine katılmış dokumalara günümüzde “patchwork” da verilmektedir (Kılıç, Karatay, 2019:3). Bu şekilde eski yün ve halılar kullanılabilir hale gelmektedir. Özellikle, çözgüsü ve atkısı pa-

muk ve yün olan halıları materyal olarak kullanılmaktadır. Bu işlem için, önce eski halının üzerindeki hav tıraşlanır. Sıfır rape hale getirilir. 60 C boya kazanlarına atılır ve 10 dakika kaynatılarak halı tek renk haline getirilir. Daha sonra kurutmaya bırakılır. Sağlam parçaları kesilerek overlaklanır. Çuvaldız dikişiyle işçi kadınlar tarafından elde dikilir. Arkalarına tela astar yapıştırılarak kirli görüntü kapatılır ve kullanılır hale getirilir. Halıda kullanılan işlemlerin aynısı kilimde de kullanılarak geri dönüşümü sağlanır (Görsel18).

Görsel 18: Patchwork, 60 yıllık el dokuma yün halı, Eskitme, 2014 (Kırlent- Günay Halı- Uşak, 2024)

Uşak eski yün halı ve kilimleri aksesuar olarak da dönüştürülerek günümüze kazandırılmaktadır. Torba çanta, heybe, kırlent, Noel patikleri, el kreçleri, kalemlik, ajanda, kartvizitlik, kitap kapları, anahtarlık, gazetelik gibi ürünler modernize edilerek deri ile birleştirilip her çeşit çanta, gerçek kösele ile birleştirilip ayakkabı, bot ve çizme yapılmaktadır (Görsel 19,20,21). Giysi olarak yelek ve ceket üretilmektedir. Bu aksesuarlardan, torba çanta olarak adlandırılanlar, eski dönemlerde anonim olarak yapılmıştır. Dokuyucu kadınlar tarafından kilimden artan iplerle dokunmaktadır. Bu torbalar, tarhana ve kuru erzak koymak için; heybeler ise süt ve yemek taşımak için kullanılmıştır. Ayrıca o dönemlerde şeker çuvalı da dokunmuştur

Görsel 19: Duvar süsü,70,80 yıllık el dokuma kilim parçaları

Görsel 20: Mini Puf

Görsel 21: Kalemlik

(Kırlent- Günay Halı- Uşak, 2024)

Türkiye’de üretilen halı ve kilimler, geleneksel üretimlerinin yanı sıra turizm alanında kullanılmak için örnek zanaat ürünlerine dönüştürülmektedir.

Görsel 22: El dokuma kösele ayakkabı

Görsel 23: Kırlent

Görsel 24: El dokuma kilim çanta

(Kırlent- Günay Halı- Uşak, 2024)

4.1. Çağdaş sanatta Uşak halı ve kilimlerinin kullanımı

Çağdaş sanat uygulamalarında, geleneksel zanaat ürünlerinin resimlere taşındığı görülmektedir. Bu sanatçılardan biri olan Nurcan Perdahcı'nın çalışmalarını örnek olarak gösterebiliriz. Uşak doğumlu olan sanatçının dedesi, son kuşak halı desinatörüdür. Sanatçı, 2007 yılında Uşak Üniversitesi ve Uşak Belediyesi iş birliği ile düzenlenen sempozyuma katılmıştır. Sempozyum için yaptığı araştırmalar, onun halıların ikonografisine olan ilgisinin artmasına neden olmuştur. Uşak halıları, Avrupa'da statü göstergesi olarak soylu ve dini otoritelerce kullanılmıştır. Avrupalı sanatçılar, resimlerinde Uşak halısına yer vermişlerdir. Perdahcı'nın resimlerinde halı motifleri ve renklerinin ikonografisi, çağdaş resim anlayışında farklı açılardan ele alınmıştır. Sanatçı, evrenselden yerele geçerek geçmişin izini sürmüştür. Bu izler, kültürel bellek aktarımı olarak yorumlanabilir. Sanatçı yaşanmışlıkların önemini vurgulayan çalışmalarında sürekli devinen bir dilin varlığından söz etmiştir. Nurcan Perdahcı bu konu hakkında; "Bir dönem Avrupa resmine dekoratif olarak eklenen tüm Doğu kökenli halılar gibi, Uşak ve diğer Türk halıları da benim çalışmalarında renksel ve motifsel ikonografisi ile geçmişin ve geleneğin izlerini çağdaş resmin yapısallığında yeni bir imge dizinine taşıyor" (Arapoğlu, 2015:7) ifadelerini kullanmıştır.

Nurcan Perdahcı, çalışmalarında doğunun ve batının imgelerini bir arada kullanarak kültürel etkileşimi resimlerinde konu olarak almıştır (Görsel 25).

Görsel 25: Nurcan Perdahcı, Vermeer ve Uşak Halısı II, 2012, Karışık Teknik, 126x110cm. (*Oryantalizmin Yapısökümü / Lütfiye Bozdağ*, n.d.)

Uşaklı olan bir diğer sanatçı da Devrim Erbil'dir. Devrim Erbil, çağdaş resim sanatının öncülerinden biridir. Sanatçı, bir röportajında halıların evlerinin girişinde halı dokuduğundan bahsetmiştir. Halı dokumayı o dönemlerden itibaren sevmeye başladığını söylemiştir. Devrim Erbil, günümüzde kendi desenlerinden ve resimlerinden halı ve kilim dokuyarak geleneksel dokuma sanatını sürdürmektedir. Ayrıca, farklı teknikleri bir arada kullanarak çağdaş bir yaklaşım sergilemektedir. Sanatçı eserleriyle, Uşak halısının tanıtımı ve gelecek nesillere aktarımına da katkıda bulunmuştur (Bozdağ, n.d.) (Görsel 26).

Görsel 26: Devrim Erbil, Uşak halısı (*Uşak'ın Keşfedilmeyi Bekleyen Halı Kilim Evi Ziyaretçilerini Bekliyor*, n.d.)

Ayrıca, resimlerde fon olarak örüntü şeklinde desenlerin kullanıldığı uygulamalar da bulunmaktadır. Halı kilim tasarımı desinatörlüğü, günümüzde var olan mesleklerden biridir. Sanat eğitimi veren kurumsal yapılar altında bir sanat dalı olarak da kullanılmaktadır. Özellikle geleneksel el sanatlarının genç nesle aktarımında, eğitim kurumlarına büyük rol düşmektedir. Türk folklorunda önemli bir yere sahip olan halı ve kilim dokuma sanatının, çağdaş eğitimle bağdaştırılması için eski ve yeninin harmanlanarak tasarım çalışmalarına aktarımı da sağlanabilir.

4.2. Uşak halı ve kilimleriyle yapılabilecek güzel sanatlara yönelik tasarım örnekleri

Uşak halı ve kilimlerinde ipliğin tasarıma dönüşüm hikayesi, kültürel değerlerin geleneksel olarak günümüze taşınma örneği olmaktadır. Ancak geleneksel olarak üretilen bu halı ve kilimler, fiyatları dolayısıyla birçok insana ulaşamamaktadır. Bu kültürel değerlerin aktarımına yardımcı olacak hediyelik eşya üretimlerine yönelik birtakım uygulamalar da görülmektedir. Ancak bu halıların tasarıma dönüşüm hikayesi, yeni kuşaklara da sanat uygulamaları olarak aktarılmalıdır. Zanaat olarak üretilen Uşak halı ve kilimleri, sadece tekstille ilgili bölümlerde konu ve örnek olarak alınmaktadır. Ancak genel anlamda çağdaş sanat üretimlerinde de yer bulmalıdır. Dolayısıyla güzel sanatlar eğitimi alanlarının tümünde, temel tasarım eğitimi olarak bu stilize motifler kullanılmalıdır. Bu şekilde, yıllar içinde kültürel değerleri barındıran bu motifler, çağdaş sanata aktarımında yeni nesle bir tasarım öğretimi aracı olabilecektir. Şekil 1’de, Uşak halı ve kilim motiflerinden seçilen belli motiflerle aşağıdaki şekilde örnek uygulamalar yapılabilir. Bu örnek uygulamalar, temel tasarım aşamasında figüratif desenlerle birleştirilerek sanatsal görsel yorumlar oluşturulabilir.

Elibelinde motifinden (Görsel 27) yola çıkılarak oluşturulan tasarım örneklerinde (Görsel 28) motif fonda kullanılmıştır. Ön planda bir figür bulunmaktadır. Figür, desen şeklinde tek renk kalem ile çizgisel olarak oluşturulmuştur. Fonda yer alan elibelinde motifi ise kırmızı ve mavi renklerden oluşmaktadır. Kullanılan renkler dolayısıyla ilk bakışta odak noktası olsa da figürün tek renkliliği ve kontrast oluşturan çizgisel yapısı, tasarıma yorum kazandırarak zıtlıklar dengesi oluşturmaktadır.

Görsel 27: Elibelinde motifi
(Eli Belinde Motifi, n.d.)

Görsel 28: Elibelinde motifi tasarım örnekleri

Görsel 29’deki koç boynuzu stilizasyonu, Görsel 30’ daki gibi birimlerin ve renklerin tekrarı ile bir kompozisyon oluşturulmuştur. Bu şekilde, farklı bir görsel yorum getirilerek birim ve renk tekrarı ile kompozisyona görsel hareket kazandırılmıştır.

Görsel 29: Koç boynuzu motifi (*Soho Antik- Kilim Motifleri ve Anlamları*, n.d.)

Görsel 30: Koç boynuzu motifi tasarım örneği

Görsel 31'deki akrep motifi kullanılarak oluşturulan Görsel 32'deki portre çiziminin çevresinde birim tekrarı, fonda hareketli bir geçiş sağlamıştır. Akrep motifinin ön planda oluşu, arkadaki portreye derinlik katmıştır.

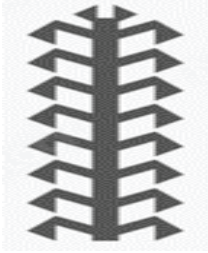

Görsel 31: Akrep motifi (*Yanış | Koç University*, n.d.)

Görsel 32: Akrep motifi ile tasarım örneği

Görsel 33'teki hayat ağacı motifi ile tasarlanarak oluşturulan, Görsel 34'teki figürlü kompozisyon iki farklı renkteki örüntünün arasında yer almaktadır. Ön planda mavi tonlarla oluşturulan hayat ağacı, önden arkaya doğru birim tekrarı ile farklı bir kompozisyon oluşumunu sağlamıştır.

Görsel 33: Hayat ağacı motifi (*Anadolu Halı- Kilim Motifleri / Hayat Ağacı Motifi 1 Stock Vector*, n.d.)

Görsel 34: Hayat ağacı motifi ile tasarım örneği

Görsel 35'de görülen buğday başağı motifi, Görsel 36'daki figürlü kompozisyon ile birlikte tasarlanarak anlatıma sembolik anlamda katkı sağlamıştır. Üretim ve üretim sonucunda oluşan bereket, görsel anlatımla farklı bir boyuta taşınmıştır.

Görsel 35: Buğday başağı motifi (*Anadolu Türk kilim motifi*, 2020)

Görsel 36: Buğday başağı motifi ile tasarım örneği

Görsel 37’te görülen kuş motifi ile tasarlanan, Görsel 38’deki kompozisyon örgüsü iki farklı tekniğin bir arada kullanımının sonucunda oluşmuştur. İki desen arasında geçişin olmamasına rağmen anlam birlikteliğinin sağlanıyor olması, kompozisyona güçlü bir görsel anlam katmıştır.

Görsel 37: Kuş motifi

Görsel 38: Kuş motifi ile tasarım örneği

Görsel 39’ da pıtrak motifi ile stilize edilen, Görsel 40’taki desen çalışmalarından solda olan figür ve motif birlikteliği, siyah- beyaz kontrastlığı ile meydana getirilmiştir. Sağdaki pıtrak motifi ile desen birlikteliği, renkli fon ile zenginleştirilmiştir.

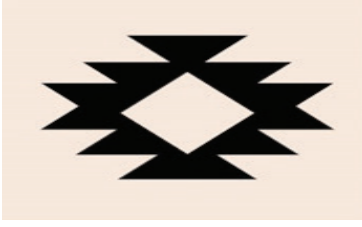
Görsel 39: Göz motifi (*Anadolu'nun Mozaik Desenleri: Türk Motiflerinin Zengin Dünyası*, n.d.)

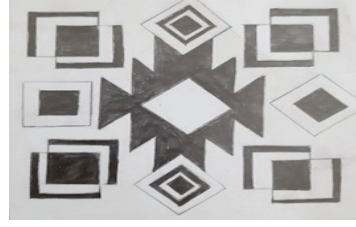
Görsel 40: Göz motifi ile tasarım örneği

Görsel 41’de görülen yıldız motifi, Görsel 42’de siyah- beyaz yapılan tasarım çalışmasıyla farklı bir kompozisyon örgüsü içinde tasarlanmıştır. Bu şekilde meydana gelen birim tekrarı, geometrik örüntü içinde evrimleşerek başka bir boyuta taşınmıştır.

Görsel 41: Yıldız motifi (*Türk Kilimlerinde Rastladığımız Motifler Hangi Anamlara Geliyor?* 2021)

Görsel 42: Yıldız motifi ile tasarım örneği

Görsel 43'teki tılsım motifi ile Görsel 44'te oluşturulan tasarım çalışmasında meydana gelen geometrik örüntü, motifler arasında farklı bir geometrik düzen sonucunda oluşmuştur. Birbirine ters şekilde yerleştirilen tılsım motifleri, mavi zemin üzerinde ön plana çıkarak boşlukta hareket ediyormuş gibi bir anlama bürünmüştür.

Görsel 43: Tılsım motifi (*Türk Kilimlerinde Rastladığımız Motifler Hangi Anamlara Geliyor?*, 2021)

Görsel 44: Tılsım motifi ile tasarım örneği

Görsel 45'te görülen su yolu motifi, Görsel 46'daki kadın figürünün arka fonuna eklenecek durağanlıktan hareketli bir etkiye doğru akış sağlanmıştır. İki farklı mavi tonun kullanıldığı çalışmada, rengin desen üzerindeki etkisi de görülmektedir.

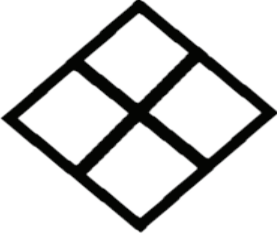
Görsel 45: Suyolu motifi (*Türk Kilimlerinde Rastladığımız Motifler Hangi Anamlara Geliyor?* 2021)

Görsel 46: Suyolu motifi ile tasarım örneği

Görsel 47'deki pıtrak motifi, Görsel 48'da figürün arka fonuna çizilerek desenin görsel anlamda daha ön planda olmasını sağlamıştır. Figür ayrıca Geometrik Form içine hapsedilerek ruh hali de ortaya çıkması sağlanmıştır.

Görsel 47: Pıtrak motifi (*Pıtrak ve Göz Motifleri*, n.d.)

Görsel 48: Pıtrak motifi ile tasarım örneği

Uşak halı ve kilimlerinde ipliğin tasarıma dönüşümü hem tarihsel hem de kültürel açıdan büyük önem taşımaktadır. Geleneksel el sanatlarında, el yapımı ürünlerin Türk sanatında köklü bir yeri vardır. Ancak bu kültürel miras, günümüzde üretim maliyetleri nedeniyle çok fazla tercih edilmemektedir. Bu nedenle, unutulmaya yüz tutan bu sanat, modern sanat uygulamalarıyla genç kuşaklara aktarılmalıdır. Uşak halı ve kilimlerinde kullanılan motifler, güzel sanatlar eğitiminin bir parçası olarak modern tasarımlara entegre edilerek yaşatılabilir. Güzel sanatlar alanında, temel sanat eğitimi kapsamında bu motiflerin kullanımı, öğrencilere yeni ve yaratıcı yorumlar geliştirme imkânı sunabilir. Uşak halı ve kilim motiflerinin gelecek kuşaklara tanıtılması amacıyla sanat ve tasarım eğitimi kapsamına alınması, kültürel değerlerin korunması açısından da önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Türk kültür tarihinde halı ve kilim dokuma sanatıyla bu geleneksel sanat bağlamında ortaya çıkan ürünlerin zengin bir görünüme sahip olduğu bilinmektedir. XV. yüzyıldan bugüne kadar varlığını sürdürmüş olan Uşak halı ve kilim dokuma sanatı da bu kapsamda oluşmuş önemli kültürel olgular arasında yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde çok önemli bir yere sahip olan Uşak halıları, zengin motifleri ve parlak renkleriyle ün kazanmıştır. Araştırmada, Uşak, halı ve kiliminde kullanılan ipliğin ham maddesinden oluşumuna kadar olan evresi aşamalı olarak ortaya konulmuştur. Uşak yöresine özgü halı ve kilim örnekleri üzerinde durularak türleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu türlerin geçmişten günümüze kadar bozulmadan ve yozlaşmadan geldiği görülmektedir. Uşak, halı ve kilim dokumalarında geleneksel olarak kullanılan dokuma araçlarının ve malzemelerin günümüzde de kullanıldığı tespit edilmiştir. Böylece yöre halkının geleneksel kültürel değerlere önem verdiği ortaya çıkmaktadır. Uşak halı ve kiliminde kullanılan motiflerin, onları dokuyan kadınların duygu ve düşüncelerini yansıtan sembolik görsel anlatımlara dönüştüğü de ortaya çıkmaktadır. Örneğin, genç kızlar dokudukları halı ve kilimlerle evlenmek istediklerini bu motiflerle dile getirmişlerdir. Ayrıca, Uşak yöresinde yapılan düğün törenlerinde kullanılan halı ve kilimlerin, kültürel etkileşimi sağlayan önemli unsurlardan biri olduğu görülmektedir.

Anadolu'nun birçok yöresinde halı ve kilim dokunmaktadır. Ancak, Uşak halı ve kilimi diğer yörelerdeki örneklerden ayıran en önemli özelliği, sağlam ve dayanıklı olmasıdır.

Sağlam olmasının nedeni ise bu yörede yetişen Karagöz koyunundan elde edilen yapağı ve Türk usulü olarak adlandırılan çift düğüm tekniğinin kullanılmasıdır. Günümüzde, Uşak'ta Karagöz koyununun üretimi yapılmamaktadır. Halı ve kilim dokumada kullanılan yün, Urfa yöresinden sağlanmaktadır. Uşak halı ve kilimlerinde kullanılan yünler, doğal kök boyalardan elde edilen renklerle boyandığı için doğal bir görünüme sahiptir.

Günümüzde Uşak halı ve kilim üretiminin daha önceki dönemlere göre oldukça azalmış olduğu gözlemlenmektedir. Dokuma için kullanılan yünün işlenerek iplik haline getirilmesinin oldukça maliyetli olması, bu yöntemin tercih edilmemesine neden olmuştur. Bu nedenle, önemli kültürel miraslarımızdan biri olan dokuma sanatını gelecek kuşaklara tanıtmak için farklı yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, eski Uşak halı ve kilimleri, çeşitli teknikler kullanılarak geri dönüşümle günümüzde yeniden kullanıma kazandırılmaktadır. Bunlardan biri olan eskitme yöntemi ile daha çağdaş bir görünüme de sahip olan Uşak halı ve kilimleri özellikle ev tekstilinde tercih edilmektedir. Ayrıca, halı ve kilim dokumalarının çeşitli nedenlerle kullanılamayacak kadar zarar görmüş yerleri kesilerek sağlam yerleri karelere bölünerek birleştirilmektedir. Eski adıyla "kırk pare", yeni adıyla "patchwork" şeklinde adlandırılan bu yöntemle halı ve kilimlerin geri dönüşümü sağlanmaktadır. Bunun dışında, eski halı ve kilimlerden elde edilen küçük parçalar da değerlendirilerek çeşitli hediyelik eşyalar yapılmaktadır. Böylece, yok olmaya yüz tutmuş eski geleneksel Uşak halı ve kilim dokumaları günümüze kazandırılmaktadır.

Çağdaş sanat bağlamında baktığımızda ise Uşak halı ve kilim dokuma konusu, çeşitli sanatçılar tarafından resimlerinde işlenmiştir. Örneğin, Nurcan Perdahcı, geçmiş ile geleceğin sentezini yaparak, eski tablolarla resmedilen Uşak halılarını görünür kılarak kültürel bir aktarım gerçekleştirmiştir. Devrim Erbil, kendi tasarımlarını dokuyarak geleneksel el sanatı olan halı ve kilim dokumalarına dikkat çekmek istemiştir. Bu araştırmanın sonucunda, halı ve kilim dokuma sanatı, farklı sanatsal yaklaşımlarla da günümüzde kültürel anlamda varlığı sürdürmeye çalışılmaktadır. Ancak bu aktarımın çeşitliliğinin özellikle sanat alanı yoluyla artırılması gerekmektedir. Geleneksel halı ve kilim dokuma sanatının yok olmasını engellemek ve gelecek kuşaklara aktarabilmek için, güzel sanatlar tasarımı yönelik çalışmalarla da motifler kullanılabilir. Halı ve kilim motifleri, geometrik soyutlama ile günümüz çağdaş sanatına uyarlanabilir. Ayrıca desen ve motif birlikteliği ile farklı bir tasarım da oluşturulabilir. Böylece, geleneksel halı ve kilim motifleri çağdaş yaklaşımlarla günümüze aktarılabilir.

Güçlü ve derin kökleriyle Anadolu'da biçimlenerek tanınırlığını birçok Avrupa ülkesinde göstermiş olan Uşak halı ve kilimi, gelecek kuşaklara kültürel miras olarak bırakılacak büyük bir değerdir. Uşak halı ve kiliminin öyküsü, Türk dokuma sanatının zenginliğini ortaya koyan kültürel ve sanatsal bir mirastır. Dolayısıyla bu mirasın çağdaş sanatta da kullanılarak kültürel devamlılığının ve aktarımının sanat yoluyla da sağlanabileceğini belirtmek gerekmektedir. Konu hakkında gerçekleştirilecek yeni çalışma ve tartışmalar, bu mirasın üretim, aktarım ve adaptasyon süreçleri ile bunlar aracılığıyla elde edilebilecek sonuçlar bakımından büyük önem taşımaktadır.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir. Consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların makaleye katkı oranları: Makale tek yazarlıdır.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Contribution rates of authors to the article: The article is single-authored.

Financial support: The study received no financial support from any institution or project.

Ethics committee approval: The present study does not require any ethics committee approval.

Conflict of interest: The author declares no conflict of interest.

Kaynakça

- Arapoğlu, F. (2015). *Bellek ve iz III*. Uşak Belediyesi.
- Aslanapa, O. (1987). *Türk halı sanatı'nın bin yılı*. Eren.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk sanatı el kitabı*. İnkılap.
- Bak, C. D. (2020). *Yün ipliklerinin kayısı çekirdeği kabuğu (armoniaca vulgaris lam) ile boyanmasından elde edilen renkler ve haslık değerleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Bakır, G. (2020). *Pamuk ve yün ipliklerinin zerdali dikenli bitkisi ile boyanmasından elde edilen renkler ve haslık değerleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Boralevi, A. ve diğerleri (2007). *Tanrıya adanmış halılar transilvanya kiliselerinde anadolu halıları 1500-1750*, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yayını.
- Bozdağ, L. (n.d.). *Oryantalizmin yapısökümü*. Retrieved October 5, 2024, from <http://nurcanperdahci.com.tr/oryantalizmin-yapisokumu>
- Bronner, S. J. (2018). The birth of material culture. *Material Culture*, 50(1), 2–11. <http://www.jstor.org/stable/44843614>
- Can, Y. ve Gün, R. (2015). *Türk İslam sanatları ve estetiği*. Kayhan.
- Çelik, H. (2014). *Eskiçağ'da Anadolu'da dokuma (M.Ö. 1974-1719)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Pamukkale Üniversitesi.
- Doğan, C. (2011). *Yün ve akrilik iplik boyahane atıklarından fenton ve elektrokoagülasyon yöntemleri ile renk ve koi giderimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Erciyas, S. (n.d.). *Uşak'ta halıcı kadınların unutulmuş isyanı kitaplaştı*. Retrieved October 5, 2024, from <https://www.egetelgraf.com/usakta-halici-kadınların-unutulmuş-isyanı-kitaplaştı>

- Glassie, H. (1993). *Turkish traditional art today*. Indiana University Press.
- Glassie, H. (1999). *Material Culture*. Indiana University Press.
- Grassby, R. (2005). Material culture and cultural history. *The Journal of Interdisciplinary History*, 35(4), 591-603. <http://www.jstor.org/stable/3656360>
- Güllü, S. ve Çatır, O. (2017). Uşak halı dokuma sanatının gelişimi, özellikleri ve turizme etkilerine yönelik nitel bir araştırma. *Social Sciences Studies Journal*, 10, 1285-1302.
- Kılıç, Karatay, S. (2019). Kırkyama geleneği ve kullanım alanları. *Journal of Arts*, 2(3), 141-150.
- Koçak, S. Ç. (2020). Tekstil baskı ve boyamacılığına bağlı el sanatlarının baskı tarihindeki yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 464-482.
- Lehmann, A.-S. (2012). How materials make meaning. *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek (NKJ) / Netherlands Yearbook for History of Art*, 62, 6-27. <http://www.jstor.org/stable/43883869>
- Ölçer, N. (1988). *Türk ve İslam eserleri müzesi kilimler*. Eren.
- Özkan, Ş. (2011). *Sanatsal dokumalarda geleneksel dokuma tekniklerinin kullanımı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Perdahçı, N. (2024). *Tarih boyunca Uşak halısı*. Güler.
- Polat, Y. (2017). *Başbakanlık Osmanlı arşivinde bulunan belgelere göre Uşak halısı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Prown, J. D. (1982). Mind in matter: an introduction to material culture. Theory and method. *Winterthur Portfolio*, 17 (1), 1-19. <http://www.jstor.org/stable/1180761>
- Scarpaci, J. L. (2016). Material culture and the meaning of objects. *Material Culture*, 48(1), 1-9. <http://www.jstor.org/stable/44507769>
- Schlereth, T. J. (1983). Material culture studies and social history research. *Journal of Social History*, 16(4), 111-143. <http://www.jstor.org/stable/3786995>
- Schlereth, T. J. (1985). Material Culture Research and Historical Explanation. *The Public Historian*, 7(4), 21-36. <https://doi.org/10.2307/3377548>
- Tarancı, B. (2023). *Karışık teknik kullanılan sanatsal tekstillerde iplik sanatı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Uşak Belediyesi, (2012). *Uşak halısı geçmişten günümüze*. Hürriyet Matbaası.
- Uzun, M. (2024). *Güncel sanat pratikleri bağlamında Fırat Neziroğlu'nun dokuma resimleri ve dokuma performansları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yonan, M. (2011). Toward a fusion of art history and material culture studies. *West 86th: A Journal of Decorative Arts, Design History, and Material Culture*, 18(2), 232-248. <https://doi.org/10.1086/662520>
- Yüce, İ. (2010). *Poliester/ün iplik karışımlarının boyanması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1, 2: *Halı ve Kilim Teknikleri*. (n.d.). Retrieved August 3, 2024, from https://www.siskoosman.com/techniques_tr.html
- Görsel 3: *Sanat Tarihindeki ilk Türk Halısı: Pazırık Halısı*. (n.d.). Retrieved October 5, 2024, from <https://www.topragizbiz.com/konular/sanat-tarihindeki-ilk-turk-halisi-pazirik-halisi.10259/>
- Görsel 4, 5: *Günay Halı*. (n.d.). Retrieved July 28, 2024, from <https://gunayhali.com/magaza/kilim-seccade-13/>
- Görsel 6, 7: *Klasik Devir Türk Halı Sanatı- Uşak ve Bergama Halıları*. (n.d.). Retrieved October 5, 2024, from <https://www.sanatinjolculugu.com/klasik-devir-turk-hali-sanati-usak-ve-bergama-halilari/>
- Görsel 8: *Klasik Devir Türk Halı Sanatı- Uşak ve Bergama Halıları*. (n.d.). Retrieved October 5, 2024, from <https://www.sanatinjolculugu.com/klasik-devir-turk-hali-sanati-usak-ve-bergama-halilari/>
- Görsel 9: 16.- 17. Yüzyıl Uşak Çintemanili Halılar. (2021, July 11). *Style Of Mimesis*. Retrieved October 5, 2024, from <https://www.styleofmimesis.com/2021/07/16-17-yuzyil-usak-cintemanili-halilar.html>
- Görsel 10: *X.com*. (n.d.). X (Formerly Twitter). Retrieved October 5, 2024, from <https://x.com/zeynepxmelek/status/826351971925901312>
- Görsel 11: *Eldokuma Halı - Günay Halı - Uşak*. (2024, September 14). Günay Halı - Uşak. Retrieved October 5, 2024, from <https://gunayhali.com/magaza/eldokuma-hali-5/>
- Görsel 12: *Uşak Halıları | Kültür Portalı*. (n.d.). Kültür Portalı. Retrieved October 5, 2024, from <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/usak/nealinir/usak-halilari>
- Görsel 13: *Osmanlı Ahşap Çelik Döğme Çivili Tarak Halı Dokumada Kullanılan Yün İp Yapımında Kullanılan Çivili Yün Tarağı | Garaj antik*. (n.d.). Garaj Antik. Retrieved October 5, 2024, from <https://www.garajantik.com/hali-dokumada-yun-ip-yapiminda-kullanilan-civili-tarak.html>
- Görsel 14: *Günay Halı- Uşak | El Dokuma Halı Kilim ve Aksesuarlar | Sanal Mağaza*. (2024, May 15). Günay Halı - Uşak. Retrieved October 5, 2024, from <https://gunayhali.com/>
- Görsel 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24: *Kırlent - Günay Halı - Uşak*. (2024, July 31). Günay Halı - Uşak. Retrieved October 5, 2024, from <https://gunayhali.com/urun-kategori/kirlent/> Erişim Tarihi:6.08.2024
- Görsel 25: *Oryantalizmin Yapısökümü / Lütfiye Bozdağ*. (n.d.). Retrieved October 5, 2024, from <http://nurcanperdahci.com.tr/oryantalizmin-yapisokumu>
- Görsel 26: *Uşak'ın Keşfedilmeyi Bekleyen halı kilim evi ziyaretçilerini bekliyor*. (n.d.). <https://www.usakegemtv.com.tr>. Retrieved October 5, 2024, from <https://www.usakegemtv.com.tr/usak-in-kesfedilmeyi-bekleyen-hali-kilim-evi-ziyaretcilerini-bekliyor/17359/>
- Görsel 27: *Eli Belinde Motifi*. (n.d.). Retrieved October 5, 2024, from https://www.facebook.com/photo.php?fbid=230537809700851&id=100082338990024&set=a.224647373623228&locale=tr_tr
- Görsel 15, 16, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48: S. Yayman'ın arşivi
- Görsel 29: *Soho Antiq- Kilim Motifleri ve Anlamları*. (n.d.). <https://sohoantiq.com>. Retrieved October 5, 2024, from <https://sohoantiq.com/blog/kilim-motifleri-ve-anlamlari>
- Görsel 31: *Yanış | Koç University*. (n.d.). Retrieved October 5, 2024, from <https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/dijital-sergiler/yanis-dijital-sergi/>
- Görsel 33: *Anadolu Halı - Kilim Motifleri / Hayat ağacı Motifi 1 Stock Vector*. (n.d.). Adobe Stock.

Retrieved August 5, 2024, from <https://stock.adobe.com/images/anadolu-hal-kilim-motifleri-hayat-a-ac-motifi-1/249387093>

Görsel 35: *Anadolu Türk kilim motifi*. (2020, October 3). Pinterest. Retrieved October 5, 2024, from <https://tr.pinterest.com/pin/523332419205387107/>

Görsel 39: *Anadolu'nun Mozaik Desenleri: Türk Motiflerinin Zengin Dünyası*. (n.d.). Retrieved October 5, 2024, from <https://tosyahaber37.com/haber/20847759/anadolunun-mozaik-desenleri-turk-motiflerinin-zengin-dunyasi>

Görsel 41, 43, 45: *Türk Kilimlerinde Rastladığımız Motifler Hangi Anamlara Geliyor?* (2021, February 6). Halkbank Kültür Ve Yaşam. Retrieved October 5, 2024, from <https://kulturveyasam.com/turk-kilimlerinde-rastladigimiz-motifler-hangi-anamlara-geliyor/>

Görsel 47: *Putrak ve Göz Motifleri*. (n.d.). Retrieved October 5, 2024, from https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2022/07/yuruks_sergi.html

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).